

ОСВРТИ И ПРИКАЗИ

Einführung in die slavischen Sprachen, Herausgegeben von
Peter Rehder, Wissenschaftliche Buchgesellschaft, Darmstadt,
1986, XIV + 192.

Izdavač u Predgovoru skromno kaže da *Uvod u slavenske jezike* nudi kratak pregled praslavenskog, crkvenoslavenskog i svih današnjih standardnih slavenskih jezika te podatke o kašupskom i već iščezlim polapskim i baltičkim dijalektima. Za svaki jezik, iza statističkih podataka o prostoru na kom se govori i broju nosilaca, daju se temeljne, i ne štire, informacije o pismu, glasovnom sistemu, morfologiji, sintaksi, leksici, dijalektima i istoriji standarda. Preovladava sinhroni strukturalistički opis, ali se navode i pojedini podaci iz dijahronije.

Uvod u slavenske jezike zajedničko je djelo desetorice autora: prof. dr Petar Rehder (Institut für Slavische Philologie, München) izdavač je i pisac *Predgovora* (VII — XI) i članaka o *makedonskom* (33—45), *srpsko-hrvatskom* (46—60) i *slovenačkom* jeziku (61—73); prof. dr František Václav Mareš (Beč) autor je članka *Od praslavenskog do crkvenoslavenskog* (1—19); prof. dr Peter Hill (Hamburg) piše o *bugarskom* (20—32); prof. dr Josef Vintr (Beč) o *češkom* (74—87) i *slovačkom* (88—95); prof. dr Gerald Stone (Oxford) o *gornjo- i donjolužičkom* (96—102); prof. dr Dietrich Gerhardt (Hamburg) o *polapskim i baltičkim* idiomima (103—110); prof. dr Henrik Birnbaum (Los Angeles) o *poljskom* (111—122); prof. dr George Y. Shevelov (New York) o *ukrajinskom* (123—133); prof. dr Paul Wexler (Tel-Aviv) o *bjeloruskom* (134—140); i prof. dr Josef Schrenk (München) o *ruskom* jeziku (141—164).

Knjiga je snabdjevena još i popisom nužne stručne literature (165 — 187) i registrom važnijih stručnih termina (189—192).

U članku *Od praslavenskog do crkvenoslavenskog* prvo je riječ o prapostojbini Slavena (istočna Evropa, sjeverno od Karpata; navodi se i nekoliko pokušaja preciznijeg određenja prvotnog staništa), o njihovim tadašnjim susjedima, i s tim u vezi o *baltičko-slavenskoj jezičkoj zajednici* (do 1. v. p. n. e.). Potom se govori o migracijama i raščlanjivanju prasl. jezika. Naime, dijalekatska diferencijacija, koja je morala postojati i u prapostojbini, poslije riseljavanja samo je produbljena. Iza praslavenskog perioda slijedi tzv. *opšteslavenski* (8—11. v.), a narednu razvojnu fazu predstavljaju samostalni jezici unutar triju grupa: *južno-*, *zapadno-* i *istočno-slavenske* (trihotomija, koja u novije vrijeme ide tetrahomiji, ili du-

ploj dihotomiji).¹ Za staroslavenski jezik kaže se da je »u osnovi« južno-slavenski. Iznose se podaci o radu solunskih misionara braće Ćirila i Metodija. Ističe se da je staroslavenski najstariji slavenski pisani jezik (od 863. god.). Na kraju je riječ o njegovom diferenciranju i lokalnim redakcijama. Pominje se šest crkvenoslavenskih redakcija: 1. *makedonsko-bugarska*; 2. *srpska*; 3. *hrvatsko-glagoljska*; 4. *češka*; 5. *ruska* i 6. *rumun-ska*, koja predstavlja mješavinu bugarske, ili rusko-ukrajinske osnove i ranije oskudnih rumunskih elemenata (str. 18).

Status *standardnog jezika* (*Literatursprache*) danas ima dvanaest članova slavenske jezičke familije: *bugarski*, *makedonski*, *srpskohrvatski*, *slovenački* (južnoslavenska grana); *češki*, *slovački*, *gornjolužički*, *donjolužički*, *poljski* (zapadnoslavenski jezici); *ukrajinski*, *bjeloruski* i *ruski* (istočnoslavenska grupa). U svom razvoju ovi su jezici išli različitim stazama; tradicija im nije ista, norma također.

Sedamdesetih godina 20. v. slavenskim jezicima govorilo je oko 275 miliona ljudi, što u slavenskim zemljama što u dijaspori. Prema broju stanovnika koji se njima služe zauzimaju peto mjesto u svijetu (iza kineske, indijske, germanske i romanske jezičke grupe).

Bugarskim jezikom govori skoro 10 miliona ljudi: većina stanovništva NR Bugarske; narodne manjine u SFRJ, sjevernoj Grčkoj, Rumuniji (Banat) i SSSR-u (Moldavija i južna Ukrajina) (str. 20). *Makedonski* (oko 1,3 miliona govornika), zvanični jezik u SR Makedoniji, najmlađi je slavenski književni jezik. Makedonska jezička ostrva nalaze se u južnoj i istočnoj Albaniji, zapadnoj Bugarskoj (Pirinska Makedonija) i sjevernoj Grčkoj (Egejska Makedonija) (str. 33). *Srpskohrvatski*, glavni saobraćajni jezik u SFR Jugoslaviji, maternji je za 15 miliona Srba, Hrvata, Muslimana i Crnogoraca u četirima središnjim republikama; ujedno je i jezik manjina u Rumuniji, Mađarskoj, Austriji, zapadnoj Evropi, sjeverno- i južno-američkim zemljama i Australiji. Dalje, autor P. Rehder kaže da srpsko-hrvatski standardni jezik (na koji se lingvistički mora gledati kao na jedan jezik) egzistira u suštini u dvjema varijantama — *zapadnoj*, *hrvatskoj*, sa nacionalnim i kulturnim centrom u Zagrebu, i *istočnoj*, *srpskoj*, sa centrom u Beogradu, pri čemu svaki govornik jezik imenuje hrvatskim, odnosno, srpskim, a s obzirom na to gdje živi. U Bosni i Hercegovini, sa Sarajevom kao centrom, zvanična jezička politika zauzima stanovište bližu tzv. »pozitivne tolerancije«. Obje su varijante ravnopravne; nazivaju se još i *srpskohrvatskim*, odnosno, *hrvatskosrpskim* (str. 46; 59—60). *Slovenački* govori oko 2 miliona Slovenaca u SR Sloveniji i u dijelovima južne Austrije (Koruška, Štajerska), sjeveroistočne Italije (Rezija, Beneška Slovenija, Trst, Gorica), zapadne Mađarske; potom u dijaspori u zapadnoj Evropi, SAD, Kanadi, Argentini i Australiji (str. 61). *Češki* je maternji jezik za oko 10 miliona stanovnika Češke, Moravske i Šlezije. Značajne ma-

¹ Precizno razdvajanje pomenutih razvojnih faza na vremenskoj osi praktično je nemoguće; v. primjedbe na ovdje ponuđenu periodizaciju u recenziji prof. dr K. Gutschmidta, *Zeitschrift für Slawistik*, 32 (1987), 6, 922—923.

njine nalaze se u SAD, Kanadi, Austriji; ima ih i u Jugoslaviji (Daruvar), te u zapadnoj Evropi (SR Njemačka, Švajcarska) (str. 74). *Slovački* pripada češko-slovačkoj podgrupi zapadnoslavenskih jezika; njime kao maternjim govori 5 miliona stanovnika Slovačke (istočni dio ČSSR) i oko milion iseljenika u Sjevernoj Americi. Manje slovačke jezičke oaze imamo u Mađarskoj i Jugoslaviji (Banat, Bačka) (str. 88). *Lužičkosrpski* je maternji jezik autohtonog slavenskog stanovništva koje danas živi u DDR-u, razasuto u oblastima Cottbus i Dresden. *Donjolужиčka* oblast leži sjeverno od *gornjolужиčke*: u objema jedva da ima više od 50.000 stanovnika koji se u svakodnevnoj komunikaciji koriste lužičkosrpskim. Stanovništvo je, po pravilu, dvojezično (lužičkosrpski — njemački) (str. 98). *Polapski* i *baltički* predstavljali su podgrupu zapadnoslavenske grane jezika. Imaju rang idioma; status književnog jezika nisu nikada ni imali. Polapskima su se nazivali Slaveni južno od Bille (Bilena), sa središtem u Ratzeburgu, a baltičkima oni uz obalu Baltičkog (Istočnog) mora od Odre do Memela. Ovamo idu izumrli dijalekti »*Dravänsische*«, »*Slovinzische*«, te *kašupski* (»*Kaschubische*«), kojim govori nešto ispod 200.000 stanovnika (str. 103 — 109). *Poljskim* jezikom služi se 35 miliona žitelja NR Poljske (treći po veličini slavenski jezik, iza ruskog i ukrajinskog). Njime kao maternjim ili drugim jezikom govori i više miliona Amerikanaca poljskog porijekla, Poljaci koji danas žive u srednjoj i zapadnoj Evropi (osobito u Engleskoj, SR Njemačkoj, Francuskoj i Italiji), te u dijelovima SSSR-a (centri Vilnius i Lwów) (str. 111). *Ukrajinski* govori, kao maternji, oko 33 miliona stanovnika u Ukrajini, te oko 3,7 miliona Ukrajinaca u drugim sovjetskim republikama i blizu 3 miliona u iseljeništvu (SAD, Kanada, Brazil, zapadna Evropa i Australija); dakle oko 40 miliona ljudi (str. 123). *Bjeloruskim* se služi oko 7 miliona žitelja u Bjeloruskoj SSSR, te neke iseljeničke grupe u Poljskoj, zapadnoj Evropi i Sjevernoj Americi (str. 135). *Ruski* je prvi jezik za oko 142 i drugi za oko 42 miliona stanovnika SSSR-a (str. 141).

Uz podatke o tipu alfabeta i broju znakova iznose se i osnovne činjenice iz istorije pojedinih pisama. Sa kulturološkog aspekta interesantan je odnos ćirilice i latinice u slavenskom svijetu. Naročite, sopstvene varijante ćiriličkog pisma imaju: bugarski, makedonski, ukrajinski, bjeloruski i ruski; latiničke alfabete imaju: slovenački, češki, slovački, gornjo- i donjolужиčki, te poljski. Srpskohrvatski ima oba pisma (latiničko posjeduje 27 grafema i 3 digrafa; ćiriličko ima 30 monograma).

Izgovor pojedinih fonema poredi se, razumljivo, prije svega sa odgovarajućim vrijednostima u njemačkom fonološkom sistemu; iz drugih jezika navode se primjeri jedino za one foneme koje njemački ne poznaje. Npr., fonološki sistem srpskohrvatskog jezika (31 jedinica — 25 konsonanta i 6 vokala, uključujući i vokalno *r*: *prst*, *rdav*) predstavljen je čitao-cu sljedećim naročitim napomenama: *c* — nalik *z* u njem. *Zeitung*; *č* — up. *tsch* u njem. *Peitsche*; *ć* — meko *tschj* (! S. H.); *dž* — zvučni parnjak za *č*; *đ* — zvučni parnjak za *ć*; *h* — otprilike kao njem. *ch* u *noch*; *lj* — meko

l', up. tal. *figlio*; *nj* — meko *n'*, up. *gn* u franc. *cognac*; *s* — uvijek bezvučno, kao njem. *ss*; *š* — kao *sch* u njem. *schade*; *z* — uvijek zvučno, kao *s* u njem. *Rose*; *ž* — vazda zvučno, kao *j* u franc. *jour* (str. 47).

Slavensku jezičku familiju moguće je znanstveno raščlanjivati i po vertikalnoj i horizontalnoj osi; imajući u vidu obje podjele, može se govoriti o četiri podgrupe jezika (tzv. dupla dihotomija): 1. *jugoistočnoslavenskoj* (bugarski i makedonski); karakterišu je tzv. balkanizmi; 2. *jugozapadnoslavenskoj* (sh. i slovenački); ima, npr., sačuvan melodijski akcent, te jednak veznik za izrične i finalne rečenice (*da* umjesto njemačkog *dass*-i *damit*); 3. *sjeverozapadnoslavenskoj* (češki, slovački, gornjo-, donjolužički i poljski); sa refleksima *c*, *z* od prasl. grupa *tj/kt*, *dj*; i 4. *sjeвероistočnoslavenskoj* (ukrajinski, bjeloruski, ruski), za koju su tipični tzv. punoglasje (*korova* — *krava*), te primjeri tipa *sveča*, *meža*, i dr.

Uvod predočava čitaocu mnoge osobenosti pojedinih jezika na fonološkom, akcenatskom, morfološkom i sintaksičkom nivou. Pomenućemo ovdje tek neke od njih.

Slavenski jezici odlikuju se trougaonim vokalskim sistemima; jedino slovački ima četverougaoanu shemu. Obilježje poljskog vokalizma jeste postojanje dvaju nazala (*en* i *an*); u ruskom sudbina i kvalitet vokala presudno ovise od toga je li naglašen ili ne (pojava akanja: leksema *vodá* izgovara se kao *vadá*, i sl.).

Za bolje razumijevanje savremenog stanja nužni su pogledi unatrag; stoga se, npr., donose i sljedeći bitniji podaci iz dijahronije slovenačkog vokalskog sistema: različita je sudbina poluglasnika u jakoj poziciji — u kratkom naglašenom slogu imamo *e* (*pes*), prema *a* u dugom (*dán*); nazal *en* dao je *e* (*pét*), a nazal *on* — *o* (*pót*), i dr.

Makedonski ima foneme *z* (*dziđ*, *dzvezda*), *k* (*sveka*) i *g* (*međa*); poljski ima srednjojezične palatale (*ś*, *ź*, *ż*); u slovenačkom se sonant *l* na kraju riječi ili sloga, te pred konsonantom, realizuje uglavnom kao *u* (*bel* — *beu*), i dr.

Srpskohrvatski i slovenački odlikuju se melodijskim akcentom (posjeduju opoziciju uzlazan : silazan ton), ali je srpskohrvatski akcenat samo djelimično slobodan (ne može stajati na posljednjem slogu višesložnih riječi), a slovenački potpuno (*gôra*, 'Berg'; pl.: *gôre* / *goré*). Pokretan, dinamičan i slobodan akcenat imaju bugarski, ruski, bjeloruski i ukrajinski (npr. ukraj.: *žínka* — *žena*; *žínký* — *žene*). U češkom po pravilu leži na prvom slogu (riječi sa četiri i više slogova imaju na penultimi slab sporedni akcenat); u slovačkom je uvijek na prvom slogu. I donjo- i gornjolužički, po pravilu, imaju naglasak na prvom slogu. S obzirom na mjesto akcenta u riječi, kašupski govori dijele se na sjevernu grupu (akcenat slobodan i pokretan) i južnu (učvršćen na prvom slogu). U poljskom je — gotovo bez izuzetka — na pretposljednem slogu, a u makedonskom na trećem slogu s kraja riječi. Navode se i nekoliko primjeri u kojima je akcenat značenjski relevantan (npr. bug.: *róden*, 'eigen', *svoj* — prema *rodén*, 'ge-

boren', rođen; sh.: *mōci* — gen. sg. od *mōc*, 'Macht' — prema inf. *mōci*, 'könen'; sloven.: *brát*, supin od *bráti*, 'sammeln' — prema *brát*, 'Bruder'; rus.: *múka*, 'Qual', *patnja* — prema *muká*, 'Mehl', *brašno*).

Bugarski se odlikuje tzv. analitičkom deklinacijom (npr.: *petdesét i pet vojnici*), upotrebom artikla (*kníga-ta*, *knígi-te*; *deté-to*, *decá-ta*), potom analitičkom komparacijom (*chúbova žená* — *po-chúbava* — *náj-chúbava*). Slično je i u makedonskom. U slovenačkom je sačuvan dual (npr. *lípa*, 'Linde', u nom. i akuz. glasi *lípi*, a u dat. i instr. *lípama*; dat. pl. je: *lípam*, a instr. pl. *lípami*); tu kategoriju čuvaju još gornjo- i donjolужиčki; ovaj posljednji odlikuje se, uz ostalo, i kategorijom supina (npr. *du spat*, 'ich gehe schlafen').

Za sintaksu makedonskog, npr., karakteristično je dupliranje objekta (*mu blagodaram na lekarot*; *go gledam učitelot*).

Na kraju svakog članka o nekom od slavenskih jezika imamo podatke o leksičkim nanosima, dijalekatskoj razuđenosti i osnovnim momentima iz istorije književnog jezika i same standardizacije. Dodajmo da je istoriji srpskohrvatskog standarda posvećeno najviše pažnje (predvukovski period; Vukova reforma; ilirci; obilježja današnjeg stanja).

Uvod je namijenjen prvenstveno (zapadnonjemačkim) studentima slavistike i graničnih struka, ali može koristiti svima koji se bave slavenskim jezicima i lingvistikom uopšte. Iako djelo deseterice autora, metodološki je prilično ujednačen; a, što je naročito važno, sadržajno to nije tek pregled onoga čime jezička nauka otprije raspolaže, već i značajan korak naprijed u razmatranju i razumijevanju fenomena slavenskih jezika.

Senahid Halilović

Марија Зника, *Однос атрибуције и предикације*, Знанствена библиотека Хрватског филолошког друштва 18, Загреб, 1988, 168.

Све је више монографија из синтаксичке проблематике, и то мора да радује. Јер све донедавно синтакса бијаше у дубокој сјенци морфологије; најчешће окренута прескриптивним проблемима, а онај невелик број непрескриптивних радова по правилу је базиран на језичком осјећању као главном критерију, уз »искључивост« примјењиваних критерија (ако их је било више), тако да су се инкомпатибилнима сматрали и критерији који би тек уједињени могли дати иоле вреднијих резултата. Због тога није ни чудно што многа питања не само да нису адекватно ријешена него нису ни постављана, што у великом броју